

ВІД ПИТАНЬ СТАРОПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ІСТОРИЧНОЇ МЕТРОЛОГІЇ

Без значного перебільшення можна відзначити, що на сьогодні чільне місце в історичних дослідженнях займають праці присвячені політичній, військовій, культурній та релігійній сферам розвитку людської цивілізації. Натомість, на маргінесі зацікавлень істориків залишається соціально-економічна складова. Хоча саме ця сфера, як відзначають Ф. Бродель та О. Браун, створювала найбільший вплив на хід та розвиток історії, оскільки, в більшості політичних конфліктів лежали, глибинні економічні передумови¹. Власне в цьому контексті слід відзначити певні позитивні зрушення, що відбулися в історичній науці Польщі. Зокрема, це повстання, після майже півстолітньої перерви, окремих польських наукових центрів, що за основну спеціалізацію обрали історію соціально-економічного розвитку. Одним з таких молодих зростаючих центрів, з кінця 1990-х рр., став університет в Білостоці, на базі якого щороку відбувається низка конференцій присвячених указаній тематиці. На жаль, видання матеріалів білостоцьких конференцій є бібліографічною рідкістю в Україні. Власне тому метою даної розвідки є спроба подання стислої характеристики поконференційних видань організованих та підготовлених представниками білостоцького наукового осередку. При цьому основна увага буде звернута на презентації досліджень, що стосуються історії XV–XVII ст.

На початку 2007 р. друком вийшов перший том матеріалів конференції «Nad społeczeństwem staropolskim» (Дослідження старопольського суспільства), організованого кафедрою модерної історії Інституту історії Університету в Білостоці². Збірка статей 31 дослідника складається з декількох розділів, зокрема «Устрій та право», «Політична культура», «Шляхетське суспільство», «Військо», «Господарство» та «Релігійні справи». Хронологічно 21 стаття присвячена історії XV–XVII ст., і лише 10 – історії XVIII ст.

Поконференційні матеріали відкривають: стаття Пшемислава Кживошинського (Przemysław Krzywoszyński), присвячена поняттю суверенність в думках польської шляхти, Даріуша Макилли (Dariusz Makiłła), в якій розглядається проблеми суверена та його відносин з суспільними станами, Мартіна Немийського (Marcin Niemyjski), присвячена розгляду встановлення влади інтеррекса в часи першого безкоролів'я та Адама Монюшко (Adam Moniuszko), який звернув увагу на питання. змін в шляхетському судочинстві в кінці XVI – середині XVII ст.

У рамках дослідження політичної культури суспільства ранньомодерної Речі Посполитої Моніка Вишомірска (Monika Wyszomirska) звернула увагу на вплив двох міфів т. зв. «Рокоша глинянського» та «Рад Каллімаха» на формування доктрини золотої волі. Також в контексті досліджень політичної культури свої досліди з теми «Політична культура в світлі мови. Про сенат та сенаторів на сеймах Сигізмунда Августа» представив Шимон Бжезіньські (Szymon Brzeziński). Зокрема, ціллю дослідження стало представлення ролі та місця сенату в практиці політичного життя першої половини XVI ст.

До розділу «Шляхетське суспільство» увійшли: дослідження Мирослави Камецької-Скрайна (Mirosława Kamecka-Skrajna) присвячене історії родини Велопольських та стаття відомої білостоцької дослідниці Івони Кулеша-Воронецької (Iwona Kulesza-Woroniecka) «Жінка та подружні проблеми в ранньомодерній епосі – пропаганда взірців та постав», яка

вводить читача в світ щоденного подружнього життя та проблем, що виникали між чоловіком та дружиною (напр. безпліддя, насильство, пияцтво).

Питання історії військової справи розглянуто в статтях Пшемислава Гаврона (Przemysław Gawron) «Стосунки між керівниками державних та приватних військ в Короні у першій половині XVII ст.» та Кароля Лопатецького (Karol Łopatecki) «Ідейна вимова гарматних прикрас XVI–XVII ст.».

Різні аспекти розвитку господарства теренів Речі Посполитої періоду XV–XVII ст. відобразили в своїх статтях білостоцькі та люблінські дослідники. Зокрема, Пьотр Гузовський (Piotr Guzowski) у своїй статті «Мікроісторія польських селян XV і XVI ст.» звернув увагу на потребу вироблення рівноваги під час дослідження мікро та макроісторії. Кшиштоф Борода (Krzysztof Boroda) дослідив маєткову структуру шляхти Плоцького воєводства у першій половині XVI ст., Владислав Берковський (Władysław Berkowski) в своїй статті, присвяченій проблемі розвитку адміністративних структур митних та цельних комор на Волині від XVI до середини XVII ст., не лише розглянув діяльність даних інституцій, але створив перший список митних урядників Волині.

Останній розділ розглядуваного видання вводить нас у світ релігійних відносин XVI–XVII ст. Зокрема, Рафал Кушнерчик (Rafał Kuśmierczyk) дослідив проблему відсутності парафіяльного духовенства у Влоцлавському архієпископстві у кінці XVI ст. Марта Пілашевіч-Лопатецька (Marta Piłaszewicz-Łopatecka) та Мажена Лідке (Marzena Liedke) звернулися до проблеми історії протестантського руху. Так, перша дослідниця розглянула поняття мистецтва в світлі теологічної концепції Кальвіна, натомість друга звернула увагу на діяльності коронних шляхетських родів на користь литовського євангелізько-реформаторського об'єднання в XVII ст.

Специфічною рисою соціально-економічного, культурного, релігійного, політичного або військового розвитку суспільства є генеза метрологічної системи та її вплив на щоденність. Як справедливо відзначили укладачі збірки статей конференції «Po tym, jak ludzie przestali być szczęśliwi. Człowiek a miary czasu i przestrzeni w przeszłości» (По тому як люди перестали бути щасливим. Людина та міри часу й простору в минулому) Пьотр Гузовський та Мажена Лідке, дослідження одиниць та систем мір та ваги, підстав та суспільних контекстів їх використання в цілій їх різноплановості є базою дослідницького апарату історика³. Власне тому до збірки поконференційних матеріалів увійшли такі напрямки-розділи, як «Час», «Міри», «Простір» та «Маніпулювання». І саме за цими напрямками проводили свої дослідження 18 вчених, наукові дослідження яких було презентовано під час конференції.

Перший і найбільший розділ «Час» презентує статті, що тематично та хронологічно охоплюють проміжок від III до XIX ст. та від проблем виміру часу в пізньоримській імперії до шляхетської щоденності в останніх роках існування Речі Посполитої. Так, наприклад, Роберт Суські (Robert Suski) звернув увагу на проблему датування захоплення Галії військами римського імператора Аврелієм, а Рафал Косіньські (Rafał Kosiński) – на питання впливу та ролі часу в пізноантичній агіографії. Принагідно слід відзначити, що Р. Косіньські, піддаючи критиці погляди відомого візантолога Н.В. Бібікова, відзначив, що час в агіографічних творах використовувався в залежності від риторичних особливостей окремих частин праці. Зокрема, в нарраційній частині використовувався лінійний теологічний час, натомість в тематичній – в залежності від потреби надання доказів святості героя твору.

Доволі цікаве питання піднято було дослідником з Любліна Янушем Лосовським (Janusz Łosowski). Так, автор спробував дослідити проблему меж впливу годинникового

виміру часу в містах Речі Посполитої періоду XVI–XVIII ст. При цьому було звернуто увагу на походження та способи годинникового виміру часу, використання годинників у великих та малих містах, а також на використання годинникового поділу доби в щоденному житті міщанства.

Тематично близькими є статті Пьотра Гузовського, Мажени Лідке та Кароля Лопатецького. Зокрема П. Гузовський, в контексті вивчення історії селянства дослідив місце та роль господарського та фінансового календаря в життя польського селянина на межі XV–XVI ст. Як результат, дослідник дійшов висновків, що селяни в середньовіччі та ранньомодерну добу жили згідно циклічного ритму світського та духовного календарів. При цьому відбулася певна десакралізація релігійного календаря, зокрема, вже з кінця XVI ст. помітною стає домінація господарського над духовним. Мажени Лідке, звернувшись до проблеми впливу календарю на щоденне життя, відобразила рецепцію григоріанського календарю литовської євангелістсько-реформованої спільнотою. Звернувшись до питання впливу часу на щоденність Кароль Лопатецькі дослідив добовий цикл війська Речі Посполитої у XVII–XVIII ст. При цьому вчений звернув увагу на щоразу істотнішу роль годинника, як інструмента виміру часу, в житті військових.

На межі двох тематичних розділі знаходиться стаття Адама Кухарського (Adam Kucharski), який спробував відобразити ставлення до часу та простору в часі мандрівок шляхти та магнатів. Власне тема мір, піднята статтею даного дослідника, була продовжена у статтях Йоанни Карчевської (Joanna Karczewska), Кшиштофа Борода та Владислава Берковського. Так, Й. Карчевська на підставі судових матеріалів з теренів Великопольщі та Куявії дослідила середньовічні міри поверхні землі. Зокрема, у статті розглянуто генезу таких мір як «волока», «лан», «морг», «кусень» та «прут». Дещо інший напрямок у дослідженні мір поверхні обрав Кшиштоф Борода, в основу статті якого лягла спроба дати відповідь на питання: Що було основою ланового побору в XV та XVI ст. Селянин, лан чи зиск? Врешті, в праці Владислава Берковського на доволі широкій джерельній базі досліджено розвиток системи мір на Волині в XVI та першій половині XVII ст. Зокрема, дослідник звернув увагу на розміри таких мір як «лашт», «маца», «бочка» та «шифунт». Крім того в статті розглянуто систему лічби грошей.

Розділи «Простір» та «Маніпуляції» представлені статтями Станіслава Александровича (Stanisław Alexandrowicz) та Томаша Мойсіка (Tomasz Mojsik). Так, С. Александрович у своїй статті звернувся до питання придатності картографічних джерел в дослідженні історії теренів Речі Посполитої XVI–XVII ст. Окрім того дослідник піддавши гострій критиці підручник Й. Шиманського⁴, відзначив, що практична більшість польських істориків майже цілковито незнайома з історичною картографією, як негативний приклад наведено дослідження В. Серчика⁵, Т. Богуна⁶. Наостанок, слід відзначити статтю Томаша Мойсіка, який присвятив своє дослідження питанню простору і часу в історіографії. Зокрема, до даного питання автор підійшов як до нарратологічної проблеми.

Підсумовуючи даний огляд, можна відзначити, що видання білостоцького наукового осередку не лише становлять неабиякий інтерес для українських вчених, але й можуть стати прикладом для провадження подібних досліджень щодо українських терен.

¹ Браун О. Школа Анналов – «Новая историческая наука» // *Анналы экономической и социальной истории*. Избранное. – М., 2007. – С. 18–19.

² Nad społeczeństwem staropolskim. – Białystok, 2007. – Т. I: Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII stuleciu / red. K. Łopatecki, W. Walczak.

³ Człowiek wobec miar i czasu w przeszłości / red. P. Guzowski, M. Liedke. – Kraków, 2007.

⁴ Szymański J. Nauki pomocnicze historii. – Warszawa, 2005.

⁵ Serczyk W.A. Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648-1651. – Warszaw, 1998

⁶ Bohun T. Moskwa 1612. – Warszaw, 2005.

*Кононенко Василь
(Київ)*

HISTORY, RELIGION, AND CULTURE BRITISH INTELLECTUAL HISTORY 1750–1950 / EDITED BY S. COLLINI. – CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2000. – 289 P.

У світовій історіографії є три найбільш масштабні напрями інтелектуальної історії: англо-американська «інтелектуальна історія» (intellectual history), французька «історія ментальностей» (histoire des mentalities collectives) та німецька «історія понять» (begriffsgeschichte), які виникли на своїх національних історіографічних традиціях¹. Характерно, що відомі в англо-американській інтелектуальній історії праці Д. Дана «Суть історії ідей» («The Identity of the History of Ideas»), К. Скіннера «Значення й розуміння в історії ідей» («Meaning and Understanding in the History of Ideas») Д. Бароу «Віги і ліберали: сталість та зміни в англійській політичній думці» («Whigs and Liberals: Change and Continuity in English Political Thought») водночас належать й до історії політичної думки².

Термін «інтелектуальна історія» входив в науковий обіг з певними труднощами, оскільки конкурував з альтернативним поняттям – «історією ідей». Проте останнє формулювання ґрунтується на спадщині Гегеля за якою історія філософії є своєрідною теоретичною основою для наукової історії людства. Інтелектуальна історія ставить у фокус дослідження аспект розумової діяльності людини подібно до того як це роблять історики в економічній чи політичній історії, досліджуючи господарський чи управлінський сегмент людської діяльності³.

Історія ідей культивувалася здебільшого філософами, політичними теоретиками, літературними критиками, соціологами, а інтелектуальна історія – фаховими істориками. У роботах з інтелектуальної історії об'єктом дослідження є окремий період минулого, який історики розглядають відповідно до своєї зацікавленості як політичну, соціальну, економічну історію. «Інтелектуальний» історик в цьому періоді з неменшим правом бачить та досліджує інтелектуальну історію.

Показовими формулюваннями історії ідей є назви робіт в яких досліджується «вертикальний» пласт минулого: «Історія соціології від Монтеск'є до Вебера», «Розвиток економічної теорії від Сміта до Фрідмана», «Модерна історіографія від Гібона до Броделя» тощо. В інтелектуальній історії тенденцією останніх робіт є рух до більш «горизонтальніших» аспектів минулого, а саме використання самої мови епохи, яку вивчає дослідник. Наприклад, об'єктом дослідження у вивченні суспільно-політичної думки є не стільки книги як дискусії навколо найважливіших проблем⁴.